

“Vandaag zinsdelen juf? Wauw!”

1. Inleiding

De juichkreet in de titel staat in schril contrast met de soms wat afwerende houding van veel leerkrachten en leraren ten opzichte van grammatica. In het lesgeven aan anderstaligen in het primair onderwijs is (was?) grammatica onderwijzen eigenlijk *not done* (Kuiken & Vermeer 2005). Maar wat verstaan we onder grammatica voor anders-taligen?

In deze workshop beantwoord ik deze vraag aan de hand van *De bovenkamer* (Coenen 2015), een kleurrijke grammatica van het Nederlands. Tevens zien en oefenen de deelnemers meteen hoe je Nederlandse grammatica eenvoudig kunt onderwijzen.

2. Achtergrond

In het gewone primair onderwijs komen grammaticale verschijnselen meestal in taalmethodes aan bod. Soms als een apart onderdeel – ‘taalbeschouwing’ of ‘taalverkennen’ genoemd – soms als een onderdeel van spelling. In het Montessorionderwijs zijn er allerlei materialen, zoals taaldozen met symbolen, die de leerling gebruikt om structuren van het Nederlands te oefenen. Veelal is dit grammaticaonderwijs gericht op inzicht in het Nederlands (taalbeschouwing) en minder op het leren of verwerven van het Nederlands. Nederlandstalige kinderen hebben immers al een onbewuste kennis van het Nederlands als ze op school komen. Deze taalintuïtie neemt gedurende de jaren alleen maar toe. Anderstalige kinderen, daarentegen, kunnen zonder die kennis op school komen. Als dan in taal oefeningen een beroep wordt gedaan op de Nederlandse taalintuïtie van de leerling, dan hebben deze kinderen een probleem.

Voorbeelden van taal oefeningen in taalmethodes zijn:

- *Vul in: persoonlijke voornaamwoorden. Kies uit: ik, mij, hem, hen, zij.* Men ziet dan afbeeldingen en zinnen waarin de leerling het voornaamwoord moet invullen. Alleen moet je dan wel de betekenis van de voornaamwoorden kennen.
- *Maak samenstellingen.* Men ziet dan bijvoorbeeld een afbeelding van een school

plus een afbeelding van een bord om uit te eten. Dat moet dan leiden tot ‘schoolbord’. Maar dat is de vorm van een samenstelling en is qua betekenis niet juist: een schoolgebouw en een bord om uit te eten worden samen nooit een schoolbord. Deze oefening gaat voorbij aan de kennis die een anderstalige leerling moet hebben, namelijk hoe maak je een samenstelling in het Nederlands?

- *Maak de zinnen af, Bedenk zelf een goed antwoord, Waar denk je aan?* (bij een plaatje).
- *Schrijf een opstel.*

Kortom: bij veel taal oefeningen is kennis van het Nederlands voorwaardelijk. Niet alleen woordkennis, maar ook en vooral kennis van de Nederlandse zinsvolgorde.

Zoals gezegd, is het onderdeel ‘grammatica’ meestal in moedertaalmethodes opgenomen, met uitzondering van het Montessorionderwijs.

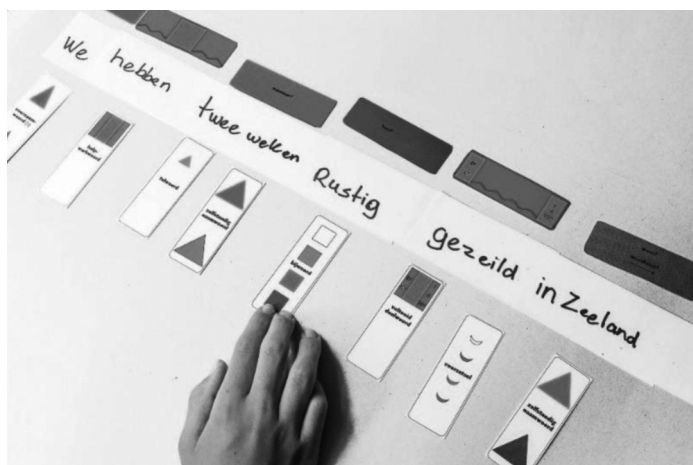
In het speciaal primair onderwijs, daarentegen, bestaat er een aparte grammatica voor leerlingen: *Het Kleurensysteem* (Hoefnagel 1996; Krijnen & Walvis 1996), een visuele grammatica voor dove en slechthorende kinderen.

3. De bovenkamer: een kleurengrammatica

Het Kleurensysteem kiest communicatie als doel van het taalonderwijs en realiseert dit met de vraagwoorden ‘wie/wat’, ‘doet/doen/gebeurt’, ‘wanneer’, ‘waar/waarheen’, ‘hoe/hoeveel’, waaraan kleurcategorieën zijn gekoppeld. Dit heb ik uit *De bovenkamer* overgenomen, een grammaticaboek waarin de nadruk op betekenis ligt. De kleuren zijn de basis. Op die manier krijgen de leerlingen visueel inzicht in Nederlandse zinnen en woorden. De kleuren zijn:

- ‘geel’ voor verwijzingen naar mensen (*wie?*);
- ‘bruin’ voor verwijzingen naar dieren en dingen (*wat?*);
- ‘rood’ voor verwijzingen naar handelingen (Wat *doet/doen* de hoofdpersoon/hoofdpersonen? of Wat *gebeurt* er?);
- ‘oranje’ voor verwijzingen naar tijd (*wanneer?*);
- ‘paars’ voor verwijzingen naar plaats en richting (*waar?* of *waarheen?*);
- ‘groen’ voor verwijzingen naar het hoe van iets of iemand (*hoe?*) en voor de verwijzing naar hoeveelheid, maten en gewichten (*hoeveel?*).

Aan deze kleuren heb ik de kleur ‘roze’ toegevoegd voor de weergave van uitgesproken woorden en letters. Verder heb ik een aantal symbolen voor woordcategorieën overgenomen uit de Montessorigrammatica (Boots & Heijenk 1981).

Afbeelding 1 – Zinsdeelstrookjes en woordsoorten.

4. Grammatica: wat en hoe?

De bovenkamer, het onderzoekboek, heb ik geschreven om zowel anderstalige als Nederlandstalige leerlingen een houvast te bieden bij het leren van het Nederlands en het geven van inzicht in de Nederlandse taal. Grammatica beschouw ik daarbij in ruime zin, namelijk als het beschrijven van allerlei Nederlandstalige taalverschijnselen: van kleine eenheden zoals ‘klank’ tot ‘woord’ tot ‘zin’, uitgaande van betekenis en gebruik.

De eerste vijf hoofdstukken beginnen met ‘betekenis’ (bijvoorbeeld: hoe je verwijst naar mensen – geel – en naar dieren en dingen – bruin) en met een ‘zinsdeelstrookje’ (in dit voorbeeld zowel een gele als een bruine). Dan wordt ingegaan op welke woordsoorten allemaal verwijzen naar mensen, dieren en dingen: ‘zelfstandige naamwoorden’, ‘lidwoorden’, ‘aanwijzende voornaamwoorden’, ‘persoonlijke voornaamwoorden’, enz. Dit alles wordt geïllustreerd met foto’s, schema’s en kleuren, maar ook met voorbeeldzinnen en uitzonderingen. Tot slot volgt een afbeelding van het woordkaartje.

Verder heb ik een hoofdstuk opgenomen over ‘klanken en letters’, dat leerlingen kunnen gebruiken bij onder andere spelling. Hierin gaat het niet alleen over de uitspraak van de letters, maar ook over de klemtoon van woorden, de klemtoon in een zinsdeel, de zinsintonatie en de totale zinsmelodie.

Een ander hoofdstuk is gewijd aan Nederlandse ‘zinnen’: ‘enkelvoudige zinnen’, ‘samengestelde zinnen’, ‘hoofdzinnen’, ‘bijzinnen’, ‘vraagzinnen’, ‘beveelzinnen’, enz. Zo leren leerlingen zinnen maken. Niet alleen bij taaloefeningen, maar ook bij het

gewone spreken, het voorbereiden van spreekbeurten en het schrijven van teksten. Dat anderstaligen moeite hebben met de Nederlandse zinsvolgorde is bekend. Zo is de Turkse volgorde – het gezegde achteraan in de hoofdzin – terug te zien in Nederlandse uitingen: *man vrouw gezien* betekent ‘man ziet vrouw’ (Coenen & Klein 1992).

In het hoofdstuk ‘Jokerwoorden’ staan verschillende verwijzende functiewoorden zoals *hij, zij, ze* of *die, dat, deze* en het bijwoord *er*. *Er* kent vijf vormen: *Ik heb er drie* (teller of partitief -*er*), *Ik ben er!* (plaats-*er*), *Ik zet de vaas erop* (voornaamwoordelijk bijwoord of ‘spring’-*er*), *Er loopt een muis door het huis* (grammaticaal-*er* of ‘sprookjes’-*er*) en *Er wordt gedanst* (passief-*er* of ‘spook’-*er*). Eerst is er een foto, dan een paar regels die de verwijzing laten zien, gevolgd door uitleg.

Het gebruik en de betekenis van deze verwijzende functiewoorden in allerlei teksten (in zaakvakboeken, in opdrachten, in leesboeken, enz.) is vaak moeilijk te doorzien, zowel voor Nederlandstalige als voor anderstalige leerlingen.

5. Het gebruik

De bovenkamer, het opzoekboek, kan de leerling gebruiken vanaf groep vier (Nederland) en leerjaar twee (Vlaanderen) van het primair onderwijs tot het derde jaar van het middelbare of secundair onderwijs, of in het Nederlandstalig onderwijs buiten Vlaanderen en Nederland. Het boek reist gedurende deze jaren met de leerling mee. Leerlingen kunnen het opzoekboek zelfstandig gebruiken of (in het bijzonder in lagere klassen) de leerkracht kan aangeven welke bladzijde de leerlingen kunnen gebruiken bij het maken van een oefening. Verder kan het boek uiteraard ook gebruikt worden bij het voorbereiden van spreekbeurten, bij het schrijven van opstellen en dergelijke meer.

De verwachting is dat wanneer de leerling deze taalverschijnselen gedurende een lange tijd ziet, hij zich deze eigen heeft gemaakt en heeft opgeslagen in zijn ‘bovenkamer’!

Referenties

- Boots, M. & J. Heijenk (1981). *Het Montessori materiaal (deel III)*. Den Haag: Nederlandse Montessori Vereniging.
- Coenen, J. (2015). *De bovenkamer, een kleurrijke grammatica van het Nederlands*. Vlissingen: Bazalt.
- Coenen, J. & W. Klein (1992). ‘The acquisition of Dutch’. In: W. Klein & C. Perdue. *Utterance structure. Developing grammars again*. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, p. 118-144.

- Hoefnagel, M. (1996). *Theorieboek bij het Kleurensysteem. Taalmethode, gebaseerd op een visuele grammatica van het Nederlands*. Amsterdam: J.C. Ammanschool.
- Krijnen, H. & J. Walvis (1996). *Het Kleurensysteem. Taalmethode, gebaseerd op een visuele grammatica van het Nederlands*. Amsterdam: J.C. Ammanschool.
- Kuiken, F. & A. Vermeer (2005). *Handboek Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Amsterdam: Meulenhoff Educatief.